

Jerzy Nikolajew
Uniwersytet Opolski
ORCID: 0000-0003-1505-9710
jerzy-nikolajew@wp.pl

Izolacja a prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, o których mowa w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego

Wprowadzenie

Odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego różni się od zakładów innego typu przede wszystkim maksymalnym stopniem izolacji skazanych. Poza tym stosowany jest tam odpowiednio wyższy niż gdzie indziej stopień zabezpieczenia ochronnego oraz obostrzone są wynikające z izolacji obowiązki i uprawnienia w zakresie poruszania się w obrębie zakładu karnego i poza nim. Różnice te widoczne są już wówczas, gdy porówna się zakres uprawnień skazanych (także obowiązków) z tymi, które odnoszą się do warunków odbywania kary w zakładach typu półotwartego i otwartego. Jest rzeczą naturalną, że ustawodawca zdecydował się na postępujący (progresywny) charakter uprawnień i degresywny charakter obowiązków skazanych występujący w poszczególnych typach zakładów karnych, poczynając od zakładów typu zamkniętego, a kończąc na zakładach typu otwartego. Zresztą progresja wydaje się być najlepszym rozwiązaniem w przypadku skazanych, dla których pobyt w warunkach zamkniętych może stanowić jedynie etap w uzyskaniu kolejnych uprawnień i w przenoszeniu do zakładów o łagodniejszym rygorze (reżimie) wykonywania kary. Przenoszenie skazanych od kolejnych typów zakładów karnych powinno też odnieść skutek poprawczy i umożliwić funkcjonowanie skazanych także w warunkach wolnościowych¹.

¹ Zob. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 515–516.

Jednak w zakładach karnych typu zamkniętego zasada resocjalizacji nie wydaje się być nadrzędnym celem wykonywania kary pozbawienia wolności. Ta została „zepchnięta” na rzecz konieczności utrzymania dyscypliny i porządku w celu zapewnienia bezpieczeństwa, w tym także ochrony społeczeństwa przed przestępczością. Stąd też względy bezpieczeństwa zakładu karnego i osób w nim osadzonych zdeterminowały katalog podstawowych zasad wykonywania kary w zakładach typu zamkniętego, które zostały określone w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej: k.k.w. lub kodeks)². Także w innych przepisach tej ustawy i przepisach wykonawczych do kodeksu unormowano inne kwestie dotyczące warunków odbywania kary w zakładach typu zamkniętego, np. dotyczące doprowadzania na nabożeństwa religijne, udzielania świadczeń medycznych, widzeń poza terenem zakładu karnego lub przepustek, cenzury korespondencji czy udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych (dalej: k.o.) i sportowych lub nauczania, a także konwojowania osadzonych.

Jednocześnie większość uprawnień i obowiązków skazanych zakwalifikowanych do odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego została skonstruowana w sposób wskazujący mimo wszystko na konieczną dolegliwość związaną z pobytem w warunkach izolacji. Dotyczy to głównie konieczności zamykania (otwierania) cel, zatrudnienia poza zakładem karnym, widzeń wewnątrz więzienia i widzeń poza zakładem oraz przepustek, kontroli rozmów, cenzury korespondencji, korzystania z własnej odzieży, a także zasad poruszania w obrębie więzienia oraz konwojowania poza zakład karny.

Przyjęta jako zasada izolacyjność oddziaływań penitencjarnych w takim zakładzie zakłada, że większość tego typu działań (albo nawet wszystkie) nie powinno wykroczać poza obręb zakładu karnego. Taka filozofia wykonywania kary wyłącznie wewnątrz więzienia bardziej związana jest z funkcją zabezpieczającą społeczeństwo przed przestępczością, aniżeli przygotowującą byłych skazanych do życia według społecznie akceptowanych zasad. Nie należy jednak zupełnie pomijać funkcji izolacyjno-zabezpieczającej systemu penitencjarnego, gdyż wobec niektórych kategorii przestępców jedynie środki izolacyjne mogą okazać się skuteczne, przynajmniej w początkowej fazie wykonywania wobec nich kary pozbawienia wolności.

Nie można także nie uwzględniać ewolucji sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności, począwszy od pełnej (celkowej) izolacji, czyli czystej i pierwotnej formy karania aż do wykonywania jej współcześnie w warunkach poza więziennych w systemie dozoru elektronicznego. Zasadniczo nie sposób marginalizować konieczności pełnej izolacji więziennej, tak samo jak i oddziaływań o charakterze wolnościowym, gdyż takie działania powinny być indywidualnie stosowane wobec konkretnych osób. Stąd też złożoność proble-

² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 676, 679, 1694, 2070.

matyki stosowania izolacyjnych lub nieizolacyjnych środków karnych pozostaje wciąż aktualna z punktu widzenia przyjęcia optymalnych rozwiązań systemowych. Dlatego też w tym miejscu zdecydowano się zająć zagadnieniami dotyczącymi izolacyjnego charakteru zasad wykonywania kary w zakładach karnych typu zamkniętego.

Izolacyjny charakter wykonywania kary pozbawienia wolności

W przeszłości, szczególnie do połowy XIX wieku, wykonywanie kary pozbawienia wolności odbywało się w warunkach zupełnej izolacji. Zwłaszcza w systemie celkowym a potem w systemie milczenia izolowanie więźniów traktowano jako naczelną zasadę wykonawstwa kary. Stąd specjalnie nie wyróżniano odrębnych kategorii więzień a karę wykonywano według tych samych reguł i uwzględniając podobny zakres obowiązków i uprawnień skazanych³. Prawdziwa reforma penitencjarna w Polsce możliwa była po uzyskaniu przez niepodległości państwowej i dopiero w 1931 roku regulamin więzienny wprowadził wyraźne rozróżnienie według typów zakładów karnych⁴. Jednym z nich było wykonywanie kary w więzieniach izolacyjnych. Według par. 235 regulaminu z 1931 roku w więzieniu tym umieszczano „przestępców zawodowych, nałogowych i recydywistów oraz ukaranych dyscyplinarnie, wobec których wychowawcze zasady oddziaływania stosowane w innych więzieniach nie odniosły skutku, a ich wpływ na pozostałych skazanych był szkodliwy”. W takich zakładach stosowano wewnętrzny system klasowy, ale dopiero skazani zaliczeni do drugiej klasy mogli korzystać z niektórych uprawnień, podczas gdy w pierwszej klasie praktycznie nie korzystali z żadnych ulg regulaminowych. Stąd też Jerzy Śliwowski słusznie scharakteryzował je w ten sposób, że „więzienie (oddział) izolacyjny jest zakładem o znacznie surowszym rygorze, jest domem karnym dla wszystkich więzień pozostałego typu”⁵.

Z kolei w ustawie z 26 lipca 1939 roku przewidziano utworzenie specjalnych więzień izolacyjnych dla przestępców szczególnie niepodatnych na oddziaływanie wychowawcze (rygor obostrzony). Dlatego też „recydywiści, przestępcy zawodowi i z nawyknięcia” nie mogli odbywać kary w więzieniach-koloniach

³ Zob. L. Rabinowicz, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933, s. 125.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U. z 1931 r., Nr 71, poz. 577.

⁵ Zob. J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 137. Pośród więzień izolacyjnych utworzono także jedyne w Polsce tzw. ciężkie więzienie na Św. Krzyżu (nieдалеко Kielc), które w literaturze okresu międzywojennego nazywane było „polskim Alcatraz” lub „polskim Sachalinem”. Więźniowie odbywający tam karę (wśród nich komuniści, szpiedzy i m.in. Stepan Bandera) nawet prace fizyczne wykonywali zakuci w kajdany na rękach i na nogach. Zob. W. Matysiak, *Historia więzienia na św. Krzyżu 1886–1939*, Kielce 2006.

rolnych i zakładach rzemieślniczych, gdyż taką kategorię więźniów uważano za najtrudniejszą pod względem wychowawczym. Stąd też w więzieniach izolacyjnych wobec wszystkich więźniów tam przebywających stosowano rygor obostrzony, choć przewidywano także możliwość progresji⁶.

Natomiast w regulaminie więziennym z 1955 roku nie przeprowadzono żadnych istotnych zmian wobec wcześniej przyjętych rozwiązań (tamte nie mogły wejść w życie po 1 września 1939 roku ze zrozumiałych względów) poza wprowadzeniem zakładów zamkniętych, które miały być odpowiednikiem więzień izolacyjnych. Surowemu rygoryzmowi odbywania kary w zakładach zamkniętych przeciwstawiono możliwość pobytu w zakładach nazywanych ośrodkami pracy (te wprowadzono już w przepisach z 1939 roku). Odbywanie kary w zakładach zamkniętych wiązało się jednak z bezwzględną koniecznością podjęcia przez skazanych zatrudnienia wewnątrz zakładu i nauki w przywiezionych szkołach⁷.

Regulamin więzienny z 1966 roku surowość warunków odbywania kary w zakładach zamkniętych łączył z koniecznością osadzania w nich sprawców znacznie zdemoralizowanych, uprzednio już karanych, a także skazanych za poważne przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu i gospodarcze, chulikańskie i znęcania się nad członkami rodziny. Takie osoby komisje penitencjarne w pierwszej kolejności kwalifikowały do odbywania kary z rygorze zaostrzonym. Zakres ich obowiązków i uprawnień można generalnie (choć z pewnymi różnicami) porównać z warunkami odbywania kary, o których mowa w art. 90 k.k.w.⁸.

W 1969 roku nastąpił punkt zwrotny w zakresie regulacji norm dotyczących wykonawstwa kary pozbawienia wolności, gdyż uchwalono pierwszą ustawę kodyfikującą przepisy dotąd rozproszone w aktach nieposiadających rangi ustawowej i w art. 40 k.k.w. z 1969 roku ustawodawca wprowadził trzy rygory wykonywania kary. Rygory: zasadniczy, złagodzony i obostrzony⁹ różniły się pomiędzy sobą „stopniem nałożonych na skazanych obowiązków, udzielanych uprawnień, w szczególności w zakresie swobody poruszania się, przypadającej części należności za pracę, komunikowania się z osobami z zewnątrz oraz prawa czynienia zakupu przedmiotów powszechnego użytku”. Zróznicowanie

⁶ Ustawa z 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz.U. z 1939 r., Nr 68, poz. 457.

⁷ Zarządzenie nr 205/55 Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 października 1955 r. w sprawie regulaminu więziennego.

⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 stycznia 1966 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. Urz. MS Nr 2, poz. 6.

⁹ W 1974 r. tymczasowy regulamin wprowadził jeszcze jeden rygor: surowy dla recydywistów, który był zmodyfikowaną wersją rygoru obostrzonego (zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. Urz. MS Nr 2, poz. 6). Tego typu rozwiązanie było czystą recepcją rozwiązań radzieckich, gdyż w tym samym czasie w ZSRR odróżniano już rygory wykonywania kary pozbawienia wolności: podstawowy, obostrzony, surowy i szczególny. Zob. B.S. Utiewskij, *Sowietskoje isprawitielno-trudowoje prawo*, Moskwa 1977, s. 97.

było na tyle istotne, że np. w przypadku należności za pracę można było uzyskać 25% wynagrodzenia za pracę skazanych, pozostając w rygorze podstawowym, w rygorze złagodzonej już 30% i po 20% w rygorze obostrzonym, a także surowym. Natomiast w przypadku możliwości wysyłania i otrzymywania listów „rozzut” oscylował od jednego w miesiącu do czterech (najwięcej w rygorze złagodzonej). Podobnie rzecz się miała z możliwością korzystania z półgodzinnych widzeń (dwa w miesiącu, jedno w miesiącu lub jedno na dwa miesiące). Jeszcze większe różnice dotyczyły zezwoleń na zakup artykułów w kantynie więziennej, gdyż skazani zakwalifikowani do odbywania kary w rygorze złagodzonej mogli wydać równowartość kwoty 200 zł miesięcznie, natomiast ci z rygoru zasadniczego – 150 zł, obostrzonego – 100 zł, a z rygoru surowego mogli na zakupy wydać tylko 75 zł¹⁰. Podobnie traktowano prawo skazanych w zakresie otrzymywania w formie nagrodowej paczek żywnościowych. Ich liczba oscylowała od jednej w roku, do dwóch, trzech i czterech. Zróznicowanie dotyczyło też możliwości korzystania z otwartych cel, korzystania z prasy i książek oraz z przedmiotów osobistych. Za każdym jednak razem możliwe były odstępstwa związane z indywidualną zgodą naczelnika zakładu karnego¹¹.

W 1981 roku wydano nowe przepisy wykonawcze do k.k.w. z 1969 roku, w których powiązano tzw. grupy klasyfikacyjne z rygorami wykonywania kary pozbawienia wolności w ten sposób, że zlikwidowano wprowadzony wcześniej rygor surowy. Miało to bez wątpienia związek ze zmianami społeczno-gospodarczymi w Polsce z tego okresu i było wyrazem formalnego liberalizmu państwa w zakresie karania swoich obywateli. Generalnie też złagodzone warunki odbywania kary we wszystkich jej rygorach, co miało być zwiastunem zmian uprawnień skazanych wprowadzonych po 1989 roku. Nie odstąpiono jednak od utrzymania rygoru zasadniczego, gdyż uznano konieczność przyjęcia takiego pakietu praw i obowiązków skazanych, który mógł być elastycznie modyfikowany poprzez liberalizację lub obostrzenie tychże zasad¹².

Prawo do przebywania w otwartych celach

Ustawodawca w art. 90 k.k.w. określając zasady wykonywania kary w zakładach karnych typu zamkniętego ustalił, że „cele mieszkalne skazanych

¹⁰ Zakupy odbywały się w formie bezgotówkowej z wykorzystaniem tzw. paragonów wystawianych przez służby finansowe więzienia. Na ich podstawie pracownicy kantyny więziennej wydawali skazanym określone produkty czyniąc stosowną adnotację dotyczącą bieżącego wykorzystania środków pieniężnych pochodzących z wypłaty uposażeń zatrudnionych skazanych albo ze środków wysłanych skazanym z wolności. W ten sposób wszyscy skazani, bez względu na rygor w jakim odbywali karę, pozbawieni byli fizycznej możliwości posiadania przy sobie pieniędzy. Zob. J. Śliwowski, op. cit., s.160.

¹¹ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 98.

¹² Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 maja 1981 r. w sprawie zmiany tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. Urz. MS Nr 2, poz. 11.

mogą być otwarte w porze dziennej przez określony czas, jeżeli względy bezpieczeństwa nie stoją temu na przeszkodzie¹³. Wynika stąd, że cele powinny być zamknięte całą dobę i to należy uznać za podstawową zasadę izolacyjnego charakteru wykonywania kary pozbawienia wolności w zakładach typu zamkniętego. Jednak dyrektorowi pozostawiono władzę, co do możliwości otwierania cel i na podstawie jego decyzji zakładowej taka indywidualna zgoda może być wydana¹⁴. Tego typu decyzja może być wydana także w formie zarządzenia (porządek wewnętrzny) i cofnięta w przypadku wystąpienia zagrożenia bezpieczeństwa zakładu. Zagrożenie może mieć również charakter sanitarny lub epidemiologiczny i wówczas to dyrektor zakładu odpowiada za konsekwencje takiej decyzji (wstrzymanie odwiedzin)¹⁵.

Jednocześnie otwarcie cel w oddziale zamkniętym powinno podlegać kontroli ze strony służby ochronnej. Chodzi o eliminację zachowań groźących bezpieczeństwu indywidualnemu i zbiorowemu skazanych, a także o zapobieżenie nielegalnym kontaktom pomiędzy skazanymi (pieniądze, narkotyki, telefony komórkowe). Ma to o tyle istotne znaczenie, że komisja penitencyjna kwalifikująca skazanego do odbywania kary w zakładzie typu zamkniętego uznała wcześniej, że zasadniczo nie powinien on korzystać z jakiegokolwiek formy swobody wewnątrz zakładu. Dlatego też decyzja dyrektora o otwarciu cel w takim oddziale mieszkalnym powinna być wyjątkowo rozważna z uwagi na wysokie niebezpieczeństwo ryzyka zagrożenia bezpieczeństwa. Konsekwencje ochronne mogą dotyczyć nie tylko poszczególnych skazanych, ale także bezpieczeństwa całego zakładu karnego. Poza tym przedmiotowa decyzja *de facto* pozostaje w opozycji do wcześniejszej decyzji klasyfikacyjnej komisji penitencyjnej, której dyrektor jest także członkiem (najczęściej przewodniczącym).

Z drugiej strony otwarcie cel mieszkalnych w oddziałach zamkniętych to także element realizacji eksperymentu resocjalizacyjnego w warunkach systemu wolnej progresji. Właściwe wykorzystanie uprawnień gwarantowanych skazanym w wyższej kategorii uprawnień może być traktowane jako warunek niezbędny do zakwalifikowania skazanych do zakładu półotwartego, w którym cele pozostają otwarte nie tylko w porze dziennej. Takie uprawnienie w zakładzie typu zamkniętego należy traktować jako odstępstwo od zasady izolacyj-

¹³ Pora dzienna i pora nocna to pojęcia związane z faktyczną porą przeprowadzania apelów porannego i wieczornego i nie należy jej identyfikować z konkretnymi godzinami, np. 6.00–22.00 lub 22.00–6.00. W regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności nie wykorzystuje się pojęcia pora dzienna i nocna a jedynie „cisza nocna” (par. 13 ust. 1 pkt 1).

¹⁴ Przedmiotowa decyzja dyrektora zakładu karnego nie podlega zaskarżeniu w trybie art. 7 par. 1 k.k.w. a jedynie kontroli przewidzianej w art. 34 par. 1 i art. 78 par. 2 k.k.w.

¹⁵ Decyzje o takim charakterze zostały wprowadzone w marcu 2020 r. w związku zagrożeniem epidemiologicznym występującym na całym obszarze RP. Zob. ustawę z 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, Dz.U. z 2020 r., poz. 374.

nego charakteru wykonywania kary wobec skazanych zakwalifikowanych do odbywania kary w warunkach maksymalnej inkarceracji i kontroli przemieszczania się skazanych w ramach tego samego oddziału.

Prawo do zatrudnienia poza terenem zakładu karnego

Zatrudnienie skazanych to jednak z form oddziaływania na skazanych, o której mowa w art. 67 k.k.w.¹⁶. Ustawodawca zdecydował, że przede wszystkim praca („zwłaszcza sprzyjająca zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych”) powinna być traktowana w kategoriach najbardziej skutecznego (pożądanego) środka pozwalającego na realizację resocjalizacyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności. Dlatego też przyjęto, że zatrudnienie może być realizowane zarówno na terenie zakładu karnego, jak i poza więzieniem, stąd też w przypadku zatrudnionych na zewnątrz w przepisach wykonawczych przewidziano trzy rodzaje tzw. konwojowania zatrudnionych skazanych¹⁷. W przypadku skazanych odbywających karę w zakładach typu zamkniętego przewidziano tzw. pełny system konwojowania osadzonych sprowadzający się do tego, że w szczególności rejon zatrudnienia należy zabezpieczyć ogrodzeniem ochronnym. Poza tym wewnątrz tego rejonu wyznacza się wyłącznie stanowiska nieuzbrojone a wzdłuż linii ogrodzenia ochronnego można wyznaczyć stanowisko uzbrojone (par. 75 rozporządzenia).

Warto również podkreślić, że ogólnie w k.k.w. brakuje definicji ustawodawcy dotyczącej pojęcia „pełny system konwojowania”. Dopiero w przepisach niższej rangi wyjaśniono powyższą problematykę, łącząc to zagadnienie z kwestiami dotyczącymi sposobów ochrony zakładów karnych. Można więc odnieść wrażenie pewnego nieuporządkowania tych zagadnień (występującego na różnym poziomie aktów prawnych) i wskazać na możliwe trudności interpretacyjne, przede wszystkim w przypadku osób stosujących te przepisy. Stąd też kolejna uwaga związana jest z tym, że pojęcia konwojowania zatrudnionych skazanych nie można identyfikować z konwojowaniem osadzonych rozumianym w kategoriach przewożenia ich pojazdem służbowym. Dlatego

¹⁶ Zob. J. Hołda, Z. Hołda, *Prawo karne wykonawcze*, Kraków 2004, s. 175. Należy także wyraźnie zaznaczyć, że każdy skazany (niezależnie od typu zakładu, w którym odbywa karę) ma prawo do zatrudnienia. Wynika to m.in. z postanowienia art. 102 k.k.w., gdzie ustawodawca zdecydował o prawie skazanego do „otrzymywania związanego z zatrudnieniem wynagrodzenia”. Z kolei w innym przepisie tej samej ustawy (art. 116 par. pkt 4 k.k.w.) praca została uznana za obowiązek skazanych i traktowana jest jako forma nakazu, którego nieprzestrzeganie może być podstawą odpowiedzialności dyscyplinarnej skazanych. Zob. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 508.

¹⁷ Zatrudnienie osadzonych może być realizowane w pełnym systemie konwojowania, zmniejszonym systemie konwojowania lub bez konwojenta. Zob. par. 74 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.

podczas tradycyjnego konwojowania (w potocznym rozumieniu „transportowania”) wyznacza się zwykle co najmniej dwóch konwojentów do konwoju jednej osoby lub grupy liczącej nie więcej niż dziesięciu skazanych. Natomiast w sytuacji skazanych odbywających karę w zakładzie zamkniętym (i to w przypadku zagrożenia życia osadzonego tam przebywającego) dyrektor zakładu, a także osoba go zastępująca, może podjąć decyzję o konwojowaniu w czasie przewożenia go pojazdem zespołu ratownictwa medycznego tylko przez jednego funkcjonariusza więziennego (par. 84 rozporządzenia). W tym miejscu widoczna jest wyraźnie realizowana zasada maksymalnej izolacji skazanych w zakładzie karnym zamkniętym i kontrolowanie ich zachowania w każdym miejscu zakładu karnego i także poza nim¹⁸.

Prawo do korzystania z zajęć kulturalno-oświatowych, sportowych i nauczania

Sposób korzystania skazanych z zajęć k.o., sportowych i nauczania każdorazowo określa porządek wewnętrzny ustalany przez dyrektora zakładu. Takie rozwiązanie wynika z postanowień regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁹. Jest kwestią zrozumiałą, że w zakładzie (oddziale) zamkniętym reżimy realizacji tego rodzaju uprawnień będą surowsze aniżeli w innych typach zakładów i ograniczać się powinny do miejsca wykonywania kary pozbawienia wolności. Sposób korzystania przez skazanych z zajęć k.o. i sportowych nie zależy wyłącznie od typu zakładu, w którym skazany odbywa karę, ale także uzależniony jest od systemu odbywania tej kary. Dlatego w systemie programowanego oddziaływania sposób uczestnictwa skazanych w tego zajęciach (zwłaszcza kiedy indywidualny program oddziaływania nakłada obowiązek aktywności w tym zakresie) może być szerszy niż np. w zakładzie półotwartym, pomimo zróżnicowania co do swobody poruszania się w obrębie zakładu. Z reguły w zakładzie karnym zamkniętym nie przewiduje się realizacji opcji możliwej w innych typach zakładów karnych, czyli organizacji zajęć poza więzieniem (dotyczy to także zajęć indywidualnych). Nie ma więc formalnych przeszkód, aby zajęcia sportowe czy kulturalne dla skazanych z zakładu zamkniętego organizować na zewnątrz, ale wówczas administracja więzienna musiałaby zapewnić odpowiedni dozór takich skazanych i kontrolować sposób ich zachowania według reguł ochronnych zbliżonych do konwojowania skazanych zatrudnionych na zewnątrz w pełnym systemie konwojowania.

¹⁸ Zob. także I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 83.

¹⁹ Par. 14 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 29 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 2231 (dalej: regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności).

Dlatego też z oczywistych (oszczędnościowych?) względów organizacja tego typu zajęć nie jest często stosowaną praktyką zakładów karnych zamkniętych²⁰.

Poza tym zajęcia edukacyjne (z zakresu nauczania) w zakładach typu zamkniętego z założenia organizowane są na terenie zakładu. Od tej zasady ustawodawca karno-wykonawczy przewidział także odstępstwo, gdy dyrektor takiego zakładu uprawniony został do wydania zezwolenia w przedmiocie nauki poza obrębem zakładu karnego. Zgodnie z art. 131 k.k.w. uzyskanie takiej zgody wymaga wypełnienia kilku przesłanek. Przede wszystkim wymaga się od takich skazanych, aby spełniali ogólnie obowiązujące wymagania w oświacie publicznej, dodatkowo jeszcze zachowywali się poprawnie i nie zagrażali porządkowi publicznemu, a nadto, żeby specyfika szkoły wymagała udziału w zajęciach poza zakładem karnym (np. skazani studenci). Dopiero wówczas dyrektor może wydać indywidualną zgodę, w której określa zasady realizacji tego uprawnienia oraz okres obowiązywania tegoż zezwolenia. Naruszenie przez skazanego zasad w oparciu, o które wydana została zgoda musi skutkować cofnięciem takiego zezwolenia. Jednocześnie praktykowana jest zasada przekazywania przez dyrekcję takiej pozawięziennej szkoły (uczelni) bieżącej informacji o sposobie wywiązywania się przez skazanego z obowiązków ucznia (słuchacza) szkoły. Zapewnia się w ten sposób gwarancję kontroli sposobu zachowania się skazanego z zakładu zamkniętego w warunkach wolnościowych i umożliwia jednocześnie ewentualny awans skazanego do zakładu półotwartego. Z punktu widzenia interesu skazanego kształcącego się poza więzieniem ważna jest także możliwość uzyskania przez niego korzyści w postaci pokrywania przez zakład karny kosztów nauczania (w części lub całości). Uzyskanie takiej zgody dyrektora zakładu umożliwić może pokrycie czesnego i ponoszenia innych opłat związanych z nauczaniem w placówkach szkolnych funkcjonujących poza więzieniem²¹.

Prawo do korzystania z własnej bielizny, obuwia i odzieży

W zakładzie karnym typu zamkniętego zasadniczo skazani tam przebywający powinni korzystać z tzw. ubrań skarbowych, czyli wydanych z magazynu zakładu karnego. Ustawodawca jednak umożliwił im korzystanie z własnej bielizny i obuwia. Zdecydowały tu względy praktyczne związane z eliminowaniem lub ograniczeniem występowania chorób skóry (świerzbu, łuszczycy

²⁰ Zob. R. Godyła, *Podstawowe środki oddziaływania penitencjarnego w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. 3, s. 193.

²¹ Par. 39 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. z 2016 r., poz. 2004.

i grzybicy) i dopuszczono taką możliwość także dlatego, ażeby skazani sami prali swoją bieliznę w celi mieszkalnej. Natomiast w przypadku odzieży przewidziano opcję korzystania z własnej ale za zezwoleniem dyrektora zakładu. Ma to istotne znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa zakładu zamkniętego, gdyż skazani na zewnątrz oddziału powinni wychodzić w spodniach i bluzie skarbowej. Takie postanowienia wynikają z ustaleń porządku wewnętrznego zakładu karnego zamkniętego, podobnie jak też ilość i rodzaj własnej odzieży i obuwia. Także transportowanie skazanych z zakładu zamkniętego, np. na konsultacje medyczne poza więzieniem, powinno uwzględniać konieczność wykorzystania przez nich ubrania skarbowego a nie prywatnego (osobistego).

Należy również podkreślić, że przepisy wykonawcze dotyczące warunków socjalno-bytowych w zakładach karnych nie zróżnicowały uprawnień skazanych w zależności od typu zakładu karnego, w którym odbywają karę pozbawienia wolności²². Normy przydziałowe dotyczące ilości przedmiotów tzw. wyposażenia mundurowego skazanych w zakładzie zamkniętym powinny być identyczne, jak w innych typach zakładów. Różnice mogą dotyczyć np. sztućców (metalowych lub plastikowych), ale tych przecież bezpośrednio nie można identyfikować z elementami ubrania.

Prawo do korzystania z widzeń

Prawo skazanych do widzeń to jedno z podstawowych uprawnień skazanych w każdym typie i rodzaju zakładu karnego. W przypadku skazanych z zakładu typu zamkniętego mogą oni korzystać z dwóch widzeń w miesiącu i te podlegają nadzorowi ze strony administracji więziennej. Zgodnie z definicją kodeksową (art. 242 par. 9 k.k.w.), „przez pojęcie nadzoru nad widzeniem rozumie się zapewnienie porządku w czasie trwania widzenia”. Na izolacyjny charakter widzeń w zakładzie zamkniętym wskazuje także treść par. 23 regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, zgodnie z którym „na żądanie osoby odwiedzającej widzenie ze skazanym odbywa się je w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt ze skazanym”, gdyż w zakładzie typu półotwartego (a tym bardziej otwartego) takich obostrzeń nie przewiduje się²³.

Częstotliwość widzeń (tylko dwa w miesiącu) to także element związany z surowością zasad wykonywania kary w zakładzie typu zamkniętego. Co prawda dyrektor zakładu karnego może zgodzić się na połączenie tych widzeń i jednorazowe wykorzystanie ich przez skazanego, ale to nie zmienia łącznego czasu ich trwania. W ten sposób jedno widzenie w wymiarze dwóch godzin nie

²² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. z 2016 r., poz. 2224.

²³ Zob. R. Poklek, *Instytucjonalne i psychologiczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 51.

będzie musiało implikować konieczności podejmowania przez funkcjonariuszy więziennictwa kolejnych czynności ochronnych związanych z kontrolą osób wchodzących na widzenia²⁴.

Poza tym w zakładzie karnym typu zamkniętego obowiązują ogólne reguły dotyczące widzeń określone w art. 105a par. 1 k.k.w. Przede wszystkim stosuje się zasadę jednego w ciągu dnia widzenia trwającego 60 minut i realizowanego „pod nadzorem funkcjonariusza w sposób umożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą przy oddzielnym stoliku”. Także należy uwzględnić w tym miejscu wymogi kodeksowe dotyczące uczestnictwa nie więcej niż dwóch osób pełnoletnich w widzenia oraz to, że k.k.w. nie ogranicza się liczby osób niepełnoletnich uczestniczących w widzeniu, z tym że te muszą znajdować się pod opieką osób pełnoletnich. Ponadto skazanym sprawującym pieczę nad dziećmi do lat 15 przysługuje prawo do dodatkowego widzenia, co też wskazuje na „rodzinny” charakter widzeń. Zresztą kontakt z najbliższymi nie wymaga zgody dyrektora zakładu karnego, podczas kiedy już widzenie z osobami niebędącymi członkami rodziny lub innymi osobami bliskimi skazany może być realizowane wyłącznie za zezwoleniem dyrektora. Niezależnie od tego, z kim wykorzystywane jest widzenie, dopuszcza się możliwość wspólnego spożywania artykułów zakupionych w kantynie więziennej²⁵.

Obowiązek dotyczący ograniczenia w poruszaniu się po terenie zakładu karnego

Należy zauważyć, że art. 90 k.k.w. jako zasadę przyjęto, że ruch skazanych po terenie zakładu karnego typu zamkniętego odbywa się w sposób zorganizowany i pod dozorem. Ustawodawca nie przewidział w tym zakresie żadnych odstępstw, biorąc pod uwagę kategorię osadzonych w takich zakładach. W kodeksie nie wyjaśniono także pojęć związanych ze „zorganizowaniem” i „dozorowaniem” takiego ruchu, tak samo zresztą jak nie zdefiniowano samego ruchu. Nie precyzują też tych terminów przepisy wykonawcze wydane na postawie k.k.w., stąd konieczne jest w tym miejscu wykorzystanie znaczenia słownikowego i praktycznego, zwłaszcza tego stosowanego przez funkcjonariuszy odpowiedzialnych za realizację zadań ochronnych w zakładzie karnym. Bez wątplenia chodzi tu o ustalenie określonych zasad poruszania się skazanych w obrębie zakładu, czyli wydawania wewnętrznych dokumentów umożliwiających wypuszczenie skazanego z oddziału mieszkalnego w celu realizacji konkretnych czynności. Na podstawie tzw. przepustki wewnętrznej skazani

²⁴ Zob. J. Zagórski, *Formy współdziałania ze społeczeństwem w polskiej praktyce penitencjarnej*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, S. Redo, Warszawa 1996, s. 520.

²⁵ Zob. H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 29.

mogą wychodzić z oddziału na widzenia, czynności procesowe lub inne czynności, które nie są wykonywane cyklicznie i powtarzalnie według grafiku. Natomiast na podstawie grafików skazani z zakładu (oddziału) zamkniętego mogą wyjść z oddziału w celu wykonywania zatrudnienia, nauki, kąpieli (jeśli łaźnia znajduje się poza oddziałem), kantyny czy magazynu więziennego. Z kolei wyjście z celi, np. do wychowawcy czy psychologa, sprzątanania lub do telefonu czy innych czynności w ramach tego samego oddziału, podlega jedynie kontroli oddziałowego. Także przemieszczanie skazanych z jednej celi do drugiej, ale w obrębie tego samego oddziału mieszkalnego nie wymaga stosowania przepustki wewnętrznej, a jedynie odnotowania tego faktu w dokumentacji oddziałowego (wyłączenia dotyczą tzw. skazanych niebezpiecznych). Takie działanie umożliwia sprawdzenie zgodności stanu faktycznego ze stanem ewidencyjnego skazanych w oddziale i całym zakładzie karnym (poprzez apel poranny i wieczorny)²⁶.

Sposób zorganizowania zakładu karnego także pod względem poruszania się skazanych (np. w szyku zwartym w kolumnie dwójkowej) najczęściej określany jest na podstawie tzw. porządku wewnętrznego zakładu karnego (lub tylko oddziału) wydawanego w formie zarządzenia dyrektora zakładu (delegacja z art. 73 par. 2 k.k.w.). Zarządzenie takie powinno dokładnie precyzować możliwość (kiedy i w jaki sposób) skazani mogą poruszać się wewnątrz zakładu a dodatkowo treść porządku wewnętrznego należy udostępnić wszystkim osadzonym. W ten sposób skazani informowani są o dniach i godzinach kąpieli, spacerów, zakupów, wymiany pościeli i bielizny w magazynie, wyjścia do biblioteki lub świetlic, na nabożeństwa i inne zaplanowane wcześniej czynności²⁷.

Osobne postanowienia dotyczące skazanych odbywających karę w zakładzie typu zamkniętego w zakresie ich poruszania wewnątrz zakładu zostały uregulowane w przepisach dotyczących wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych²⁸. Wyraźnie zaznaczono, że doprowadzenie tych skazanych na nabożeństwa i spotkania religijne powinno odbywać się przez funkcjonariuszy Służby Więziennej. W ten sposób wyłączono swobodę wyboru przez skazanego pory korzystania z kaplicy lub innego miejsca odpowiednio do tych celów przystosowanego²⁹.

²⁶ Zob. T. Kalisz, *Decyzja klasyfikacyjna. Charakter prawny oraz tryby kontroli i weryfikacji*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015, nr 36, s. 75.

²⁷ Zob. E. Januskiewicz, *Oddziaływanie penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 100.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. z 2003 r., Nr 159, poz. 1546.

²⁹ Zob. szerzej na ten temat: J. Nikolajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012.

Ze zorganizowaniem ruchu osadzonych powinna być równolegle stosowana zasada dozoru wszystkich czynności skazanych z zakładu zamkniętego. Dlatego też funkcjonariuszy służby ochronnej zobowiązano do stałej kontroli bezpośredniej lub wykonywania jej za pomocą urządzeń techniczno-ochronnych. Stąd też funkcjonariusze wykorzystują urządzenia monitoringu we wszystkich tych miejscach, gdzie jest to dozwolone i na tej podstawie kontrolują zachowanie skazanych. Chodzi tu także o przeciwdziałanie zachowaniom przestępczym i nielegalnym kontaktom wewnątrz więzienia³⁰.

W art. 90 k.k.w. *expressis verbis* nie wymieniono zasady ewidencjonowania ruchu skazanych w obrębie zakładu zamkniętego, gdyż – jak się wydaje – ta zasada jest częścią zasady zorganizowania ruchu osadzonych. Takie rozwiązanie może być tłumaczone tym, że podstawowym elementem kontroli ruchu osadzonych w zakładzie zamkniętym jest wskazywanie aktualnego miejsca pobytu skazanego w tym zakładzie i stąd konieczność ewidencjonowania tego ruchu³¹.

Obowiązek poddania się kontroli rozmów podczas widzeń i kontroli rozmów telefonicznych

W art. 242 par. 10 k.k.w. zdefiniowano pojęcie kontroli rozmowy w trakcie widzenia lub rozmowy telefonicznej w ten sposób, że jest to „zapoznanie się z jej treścią oraz możliwość przerwania jej lub utrwalenia”. Widać tu wyraźnie podział na dwie kategorie zdarzeń z udziałem skazanych. Pierwsza to uczestnictwo skazanych w widzeniu z osobami najbliższymi realizowane w pomieszczeniu specjalnie do tego przeznaczonym i znajdującym się na terenie zakładu karnego w tzw. widzowni (informacje takiej treści umieszczane są często na drzwiach tych pomieszczeń). Inna sytuacja faktyczna (także z udziałem skazanych) dotyczy kontroli rozmów telefonicznych wykonywanych z aparatu samoinkasującego znajdującego się wewnątrz oddziału dla skazanych „zamkniętych”. Trzeba w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że poprzez widzenia i rozmowy telefoniczne realizowane jest uprawnienie skazanych do kontaktów rodzinnych, szerzej z osobami spoza więzienia, dlatego ograniczenia powinny być stosowane raczej wyjątkowo³². Jednak w przypadku kontroli widzeń wykorzystuje się urządzenia techniczne rejestrujące dźwięk i obraz a także obecność funkcjonariuszy w pomieszczeniu widzeń. W każdej chwili, gdy bezpie-

³⁰ Zob. T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 63, s. 81.

³¹ Dopiero w przepisach wykonawczych dotyczących sposobu ochrony zakładów i aresztów postanowiono, że ruch skazanych w zakładzie karnym typu zamkniętego powinien być zorganizowany, dozorowany i ewidencjonowany (par. 102 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r.).

³² Zob. A. Ornowska, I. Zduński, *Resocjalizacja penitencjarna. Zarys problematyki*, Bydgoszcz 2014, s. 220.

czeństwo osób uczestniczących w widzeniu lub w pomieszczeniu widzeń (np. funkcjonariuszy) będzie zagrożone, można przerwać takie widzenie, a nawet zastosować środki przymusu bezpośredniego³³.

Natomiast kontrola rozmów telefonicznych, to nic innego jak wyłącznie jednostronna kontrola treści słów wypowiedzianych przez skazanego. Kontrolujący funkcjonariusz więzienny (nawet blisko stojący przy aparacie) nie ma możliwości słuchania treści formułowanych przez drugą stronę rozmowy, gdyż aparaty instalowane głównie na korytarzach oddziałów więziennych nie są wyposażone w funkcję głośnomówiącą (tak jak w przypadku telefonów komórkowych). Stąd taka kontrola wydaje się być mało efektywna z punktu widzenia bezpieczeństwa oddziału dla skazanych odbywających karę w warunkach zakładu zamkniętego³⁴. Jednak kontrola rozmów telefonicznych skazanych w zakładzie zamkniętym może być bardziej skuteczna niż gdzie indziej, choćby z tego względu, że zasadniczo skazany może tylko raz dziennie (i to maksymalnie przez pięć minut) korzystać z samoinkasującego aparatu telefonicznego³⁵.

Omawiając problematykę kontroli rozmów telefonicznych skazanych w zakładach typu zamkniętego, warto zaznaczyć także bezwarunkowy zakaz korzystania z telefonów komórkowych w każdym typie i rodzaju zakładu karnego i w areszcie śledczym. Zakaz tego rodzaju dotyczy wszystkich osadzonych, funkcjonariuszy i pracowników zakładu oraz wszystkich tych, którzy wchodzi na teren zakładu karnego, także odwiedzających skazanych. Bezwzględny obowiązek deponowania telefonów komórkowych w odpowiednim miejscu w zakładzie to także jedna z gwarancji izolacyjnego charakteru wykonywania kary pozbawienia wolności. Poza tym dodatkowo instalowane są w oddziałach mieszkalnych urządzenia zakłócające telefonię komórkową a funkcjonariusze działów ochrony do kontroli cel i innych pomieszczeń, w których przebywają skazani wykorzystują również wykrywacze podręczne³⁶.

Dlatego też jedynym legalnym sposobem kontaktu telefonicznego skazanych ze światem zewnętrznym jest regulowany w art. 105b k.k.w. kontakt telefoniczny skazanego na własny koszt (karta telefoniczna) lub na koszt rozmówcy (abonenta). W przypadku skazanych z zakładów typu zamkniętego nie można odstąpić od kontroli tych rozmów, ale już w innych typach zakładów tak bezwzględnego imperatywu nie przewiduje się (np. w zakładach półotwartych), a zakładach typu otwartego administracja więzienna w ogóle takich rozmów nie kontroluje³⁷.

³³ Zob. A. Świergała, *Łączność skazanych ze światem zewnętrznym – kontakty poza murami zakładu karnego*, „Studenckie Zeszyty Naukowe UMCS”, 2019, vol. XXII, nr 41, s. 154.

³⁴ Zob. F. Hartwich, *Korzystanie przez osadzonych z telefonów, ze szczególnym uwzględnieniem telefonów komórkowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 94, s. 62.

³⁵ Par. 24 ust. 1 i 3 regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności.

³⁶ Zob. M. Kotowska, *Przemyt przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych na teren jednostek penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83, s. 126.

³⁷ Zob. K. Linowski, *Kontakty skazanych na karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym*, Ostrowiec Świętokrzyski 2006, s. 112.

Obowiązek poddania korespondencji cenzurze administracji zakładu karnego

Cenzura korespondencji może być traktowana jako naruszenie postanowień Konstytucji RP w zakresie ograniczeń praw i wolności obywatelskich, o których mowa w art. 31 ust. 1 ustawy zasadniczej („ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności”). Dlatego w 2000 roku k.k.w. został znowelizowany w ten sposób, że ustawodawca wprost zmienił brzmienie art. 4 par. 2, przyjmując formułę, że „skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie. Ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz z wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia”³⁸. Jednocześnie w ten sposób wszelkie ograniczenia wolności skazanych wcześniej rozproszone w przepisach wykonawczych umieszczono w ustawie, czyli w k.k.w.). Poza tym w przypadku skazanych czynności związane z cenzurowaniem korespondencji w zakładzie karnym zamkniętym nie można traktować w kategoriach działania przestępczego dokonywanego przez przedstawicieli administracji więziennej. Dlatego też nie ma tu zastosowania norma z art. 267 Kodeksu karnego dotycząca możliwości popełnienia przestępstwa naruszenia tajemnicy korespondencji³⁹.

Samo pojęcie cenzury korespondencji zostało zdefiniowane w k.k.w. (art. 242 par. 7). W tym miejscu ustawodawca *expressis verbis* wyjaśnił, że chodzi tu o „zapoznanie się z treścią pisma oraz usunięcie części jego tekstu lub uczynienie go nieczytelnym”. Ogólnie czynności związane z ocenzurowaniem korespondencji wykonywane są przez wyznaczonego przedstawiciela administracji więziennej (w przypadku skazanych z zakładów zamkniętych najczęściej działu penitencjarnego)⁴⁰. Jednak z analizy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) dotyczącego „polskich” kasusów związanych z cenzurą korespondencji osób pozbawionych wolności (w tym także aresztantów) i wyroków zapadłych na niekorzyść pozwanego

³⁸ Ustawa z 29 czerwca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 60, poz. 701, z późn. zm.).

³⁹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, 2138.

⁴⁰ Czynności te polegają głównie na sprawdzeniu i usunięciu treści (taka jest definicja sownikowa). Cenzura korespondencji wcześniej zanim pojawiły się nowoczesne technologie przesyłania wiadomości dotyczyła wyłącznie treści zawartych w tradycyjnych listach i stąd też nazywana była cenzurą pocztową. Związana była przeważnie z korespondencją osób pozbawionych wolności oraz żołnierzy w warunkach bojowych i dlatego też określano ją mianem cenzury poczty polowej. Przepisy obecnie obowiązującego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności przewidują konieczność przekazywania korespondencji skazanych w sposób umożliwiający jej cenzurę. (par. 19 ust. 4 regulaminu). Zob. także B. Stańdo-Kawecka, *Nadzór i cenzura korespondencji skazanych w przepisach kodeksu karnego wykonawczego i regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 22–23, s. 9–10.

państwa można wyprowadzić wnioski świadczące bardziej o nadmiernej nadgorliwości i rutynie osób dokonujących czynności cenzury korespondencji skazanych aniżeli świadomych i faktycznych czynnościach kontrolnych⁴¹. W większości tych pozwów skarżący wskazywali na naruszenie przez władze krajowe art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: EKPC)⁴² chroniącego prawo do poszanowania życia rodzinnego i prywatnego, w tym prawo do zachowania tajemnicy w korespondencji⁴³.

Warto w tym miejscu wskazać na wyjątek związany z odstępianiem od konieczności realizacji obowiązku cenzury, który dotyczy szczególnego rodzaju korespondencji według kryterium adresata tejże korespondencji. Jest nim korespondencja skazanych wysyłana do określonych w ustawie podmiotów i ta nie może podlegać cenzurze z mocy prawa. Organy te zostały wymienione w art. 8a ust. 2 i 3 k.k.w. i jest to katalog dość szeroki. Zalicza się doń obrońców lub pełnomocników będących adwokatami lub radcami prawnymi, a także korespondencję skazanych pozbawionych wolności prowadzoną z organami ścigania, wymiarem sprawiedliwości i innymi organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego. Do kręgu takich podmiotów ustawodawca zaliczył także Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, organy powołane na podstawie ratyfikowanych przez RP umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, przedstawiciela niebędącego adwokatem lub radcą prawnym zaaprobowanym przez przewodniczącego Izby ETPC do reprezentowania skazanego przed tym Trybunałem. Jednak należy uwzględniać także brzmienie art. 73 par. 3 Kodeksu postępowania karnego, na podstawie którego prokurator może jednak zastrzec kontrolę korespondencji skazanego z obrońcą. Dotyczy to jednak wyjątkowych sytuacji związanych z zachowaniem dobra postępowania przygotowawczego (z tym że ta nie może być utrzymywana ani dokonana po upływie 14 dni od dnia zastosowania tymczasowego aresztu)⁴⁴.

Ustawodawcy nie udało się, jak dotąd, zdefiniować pojęcia „administracji zakładu karnego”, tak samo jak i wcześniej, doprecyzować terminologii doty-

⁴¹ Tylko w 2010 r. zapadło 5 wyroków ETPC w sprawach przeciwko Polsce, w których powodowie skarżyli się na naruszenie tajemnicy korespondencji w warunkach więziennych. Zob. wyrok ETPC z 27 kwietnia 2010 r. w sprawie Friedensberg przeciwko Polsce, skarga nr 44025/08; wyrok ETPC z 6 lipca 2010 r. w sprawie Jarkiewicz przeciwko Polsce, skarga nr 23623/07; wyrok ETPC z 5 października 2010 r. w sprawie Hinczewski przeciwko Polsce, skarga nr 34907/05; wyrok ETPC z 5 października 2010 r. w sprawie Przyjemski przeciwko Polsce, skarga nr 6820/07; wyrok ETPC z 19 października 2010 r. w sprawie Bereza przeciwko Polsce, skarga nr 42332/06. Zob. także G. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002, s. 172.

⁴² Europejska Konwencja z 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z protokołami uzupełniającymi.

⁴³ M. Borowska, *Cenzura korespondencji w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Na wokandzie” 2011, nr 9, s. 8.

⁴⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 30.

czącej samego zakładu karnego⁴⁵. Zatem wydaje się słuszne przyjęcie założenia, że do administracji zakładu karnego należy zaliczyć wszystkich funkcjonariuszy i pracowników więziennictwa zatrudnionych w konkretnym zakładzie karnym bez względu na miejsce służby (pracy) w tzw. działach administracyjnych czy służbie ochronnej. Dlatego też nie można utożsamiać administracji więziennej wyłącznie z pracownikami biurowymi zakładu karnego, gdyż także np. pisma składane przez skazanych oddziałowym należy traktować jako złożone w administracji zakładu karnego. Ma to istotne znaczenie z punktu widzenia rozpoczęcia biegu terminów procesowych⁴⁶.

Poza tym część spośród członków administracji zakładu karnego posiada także status organu postępowania wykonawczego, o których mowa w art. 2 k.k.w., np. dyrektor zakładu karnego. Nie można jednak pojęcia administracji zakładu karnego (określanej także jako administracja więzienna) rozszerzać na inne jednostki organizacyjne Służby Więziennej, np. Centralny Zarząd Służby Więziennej lub okręgowe inspektoraty Służby Więziennej, mimo iż te podmioty są organami nadrzędnymi w stosunku do właściwych zakładów karnych⁴⁷.

Zakończenie

Trudno mieć wątpliwości, czy zasadniczo zakład karny jest instytucją izolacyjną, totalną i nastawioną głównie na wykonywanie funkcji izolacyjnej kary w szerokim jej rozumieniu. Jednoznacznie twierdząca odpowiedź na tak postawione pytanie wynika także z tego, że pozbawienie wolności to przecież nic innego jak inkarceracja osób łamiących zasady społecznego współżycia i wymagających odizolowania od tych, które szanują porządek publiczny. Zresztą z art. 73 k.k.w. wynika przecież dyrektywa związana z koniecznością utrzymania dyscypliny i porządku w zakładzie i w tym celu wykorzystuje się różne narzędzia, np. monitoring cel, o którym mowa w art. 73a k.k.w. Dlatego też przyjęto podział zakładów karnych na typy zróżnicowane według kryterium uprawnień i obowiązków skazanych tam przebywających. Stąd też np. w za-

⁴⁵ Autor opowiada się za funkcjonalną (własną) definicją zakładu karnego, czyli „miejsca wyznaczonego przez władzę publiczną do wykonywania kary pozbawienia wolności według typów i rodzajów zakładów karnych oraz systemów wykonywania kary pozbawienia wolności”. Zob. J. Nikolajew, *Areszty śledcze i zakłady karne jako element zapewnienia bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Prawo bezpieczeństwa publicznego*, (red.) M. Karpiuk, K. Walczuk, Warszawa 2013, s. 241.

⁴⁶ Zob. M. Kaczmarek, *Zakład karny jako system społeczny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68, s. 71.

⁴⁷ Ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1427, 1608, 1635, 2020). Zob. także T. Bulenda, R. Musidlowski, *Nowelizacja kodeksu karnego wykonawczego w 2003 r., analiza i ocena*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003, nr 40–41, s. 6.

kładzie typu zamkniętego osadza się skazanych, wobec których stosuje się najbardziej restrykcyjne zasady (tzw. skazani niebezpieczni lub skazani na dożywotnie pozbawienie wolności) i maksymalne środki zabezpieczenia z wykorzystaniem tzw. urządzeń techniczno-ochronnych⁴⁸.

Z drugiej strony nie można nie zauważyć konieczności realizacji także w tych ekstremalnych warunkach, konstytucyjnych zasad zakazujących stosowania tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania oraz prawa humanitarnego traktowania wszystkich, bez względu na miejsce, gdzie się znajdują, w tym także w więzieniu (art. 40 i 41 ust. 1 Konstytucji RP)⁴⁹. Dlatego polski ustawodawca karnowykonawczy zdecydował się na sformułowanie takiego katalogu praw i obowiązków skazanych w zakładzie typu zamkniętego, ażeby ten odpowiadał wysokiemu reżimowi wykonywania kary izolacyjnej. Umożliwiono jednak progresję i uzyskanie przez skazanych możliwości poprawy swojej sytuacji mierzonej według wskaźników otwartości cel i łatwiejszego poruszania się wewnątrz więzienia, korzystania z własnej garderoby, dostępności do zajęć, widzeń i korespondencji. Przewidziano jednak konieczne utrudnienia (dla zachowania równowagi uprawnień i obowiązków), związane chociażby z koniecznością uzyskiwania zgód sędziego penitencjarnego w przypadku zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu lub przepustek. Rygoryzm ten widoczny jest także w trakcie realizacji świadczeń zdrowotnych, gdyż te w zakładzie zamkniętym udzielane są w obecności funkcjonariusza nie wykonującego zawodu medycznego (art. 115 par. 7 k.k.w.). Wynika to z konieczności zapewnienia bezpieczeństwa także personelowi więziennemu, a także mimo wszystko z braku zaufania w stosunku do skazanych zaliczonych do kategorii skazanych, których cechy nie gwarantują pewności i efektywności procesu resocjalizacyjnego. Brak zaufania organów państwa wobec skazanych z zakładów typu zamkniętego ograniczony jest również stosunkowo wąskim wachlarzem uprawnień przyznanych im na podstawie art. 90 k.k.w.

⁴⁸ Przepisy dotyczące ochrony zakładów karnych typu zamkniętego dość rygorystycznie podchodzą do kwestii zabezpieczenia takich jednostek penitencjarnych, skoro wymaga się stosowania wzmocnienia zabezpieczenia od zewnątrz poprzez wyznaczenie linii zewnętrznego ogrodzenia, a także pasa ochronnego oraz stanowisk uzbrojonych również wykorzystania krat lub innych zabezpieczeń okien i zamkniętych krat zewnętrznych w drzwiach. Dotyczy to także konieczności wyznaczania zmian ochronnych co najmniej trzyosobowych oraz wystawiania dodatkowego wyposażenia funkcjonariusza otwierającego wejście do zakładu typu zamkniętego i jeszcze jednego funkcjonariusza ubezpieczającego. Zob. par. 5 ust. 1, par. 16 ust. 1 i par. 23 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

⁴⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z późn. zm.

Wykaz literatury

- Borowska M., *Cenzura korespondencji w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Na wokandzie” 2011, nr 9.
- Bulenda T., Musidłowski R., *Nowelizacja kodeksu karnego wykonawczego w 2003 r., analiza i ocena*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003, nr 40–41.
- Godyla R., *Podstawowe środki oddziaływania penitencjarnego w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. 3.
- Hartwich F., *Korzystanie przez osadzonych z telefonów, ze szczególnym uwzględnieniem telefonów komórkowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 94.
- Hołda J., Hołda Z., *Prawo karne wykonawcze*, Zakamycze, Kraków 2004.
- Januszkiewicz E., *Oddziaływanie penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
- Kaczmarek M., *Zakład karny jako system społeczny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68.
- Kalisz T., *Decyzja klasyfikacyjna. Charakter prawny oraz tryby kontroli i weryfikacji*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015, nr 36.
- Kalisz T., *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 63.
- Kotowska M., *Przemyt przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych na teren jednostek penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 83.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Linowski K., *Kontakty skazanych na karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym*, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości, Ostrowiec Świętokrzyski 2006.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Arche, Gdańsk 2003.
- Matysiak W., *Historia więzienia na św. Krzyżu 1886–1939*, Świętokrzyskie Tow. Regionalne, Kielce 2006.
- Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wyd. KUL, Lublin 2007.
- Nikołajew J., *Areszty śledcze i zakłady karne jako element zapewnienia bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Prawo bezpieczeństwa publicznego*, (red.) M. Karpiuk, K. Walczuk, WSM SIG, Warszawa 2013.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Wyd. KUL, Lublin 2012.
- Ornowska A., I. Zduński, *Resocjalizacja penitencjarna. Zarys problematyki*, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa, Bydgoszcz 2014.
- Poklek R., *Instytucjonalne i psychologiczne aspekty więzienia*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2010.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Rabinowicz L., *Podstawy nauki o więziennictwie*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1933.
- Stańdo-Kawecka B., *Nadzór i cenzura korespondencji skazanych w przepisach kodeksu karnego wykonawczego i regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 22–23.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, PWN, Warszawa 1982.
- Świergała A., *Łączność skazanych ze światem zewnętrznym – kontakty poza murami zakładu karnego*, „Studenckie Zeszyty Naukowe UMCS” 2019, vol. XXII, nr 41.

Szczygieł G., *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Temida2, Białystok 2002.

Utiewskij B. S., *Sowietskoje isprawitielno-trudowoje prawo*, Moskwa 1977.

Zagórski J., *Formy współdziałania ze społeczeństwem w polskiej praktyce penitencjarnej*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, S. Redo, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 1996.

Summary

The isolation and the rights and obligations of convicted convicts serving a prison sentence in closed type penitentiaries referred to in art. 90 of the Executive Penal Code

Key words: the imprisonment, the closed prison, the rights and obligations of convicts.

The execution of a prison sentence is related to the isolation of convicts in correctional facilities. The conditions in the closed type facility were determined so that the rights of convicts were limited mainly due to the need to maintain order and internal order. Therefore, such convicts were only allowed to stay in open residential cells, to be employed outside the facility, to enjoy cultural and sporting activities and learning to use their own underwear, footwear and clothing, as well as visits (under strict conditions). On the other hand, convicts from this type of facilities were obliged to lift restrictions on moving around the premises of the facility and undergo control activities during visits and conversations, as well as to censor correspondence.